

Börner Immanuel Carl Heinrich (1745-1807)

Badacz fauny i flory Śląska

Urodził się 10 lipca 1745 roku w Clobikau koło Merseburga w Saksonii, w rodzinie dzierzawcy. Pobierał początkowo prywatne lekcje, później zaś uczęszczał do gimnazjum w Merseburgu. W latach 1763-68 studiował w Lipsku nauki kameralne. Brak katedry historii naturalnej uniemożliwiał mu rozwijanie zainteresowań przyrodniczych i chociaż udało mu się znaleźć nauczyciela w osobie prof. Rudolpha, entuzjasty Linneusza, to jednak jego lekcje z braku odpowiednich okazji nie były w stanie zaspokoić głodu wiedzy Börnera. Po ukończeniu studiów spędził on rok w rodzinnym domu zajmując się badaniem miejscowej flory.

W roku 1769 otrzymał posadę referendariusza w Berlinie, gdzie po raz pierwszy zobaczył aloesy i draceny i swobodnie mógł zajmować się botaniką zarówno w Ogrodzie Królewskim, jak i w słynnym Ogrodzie Krausa. Od roku 1770 kontynuował studia w Halle, gdzie w wolnym czasie gromadził zbiory owadów i wypchanych ptaków. Uzyskawszy w roku 1771 na podstawie napisanej pod kierunkiem prof. Klotza pracy „De opificiorum ignobilitate inaniter noxia” stopień magistra, pracował przez pewien jako akademicki nauczyciel ekonomii i nauk kameralnych, jednakże panująca w Halle atmosfera wydała mu się odpychająca, wobec czego postanowił przenieść się do Lipska. Tam, według jego własnych słów, był „głodującym magistrem”, toteż w roku 1774 oprzytomniał i przyjął intratną posadę ochmistrza u hrabiego Manteuffla w Liefland.

Po upływie niespełna roku śląski minister sprawiedliwości, von Carmer, zaproponował mu stanowisko generalnego syndyka krajowego we Wrocławiu, dokąd Börner, przyjąwszy propozycję, przybył na Boże Narodzenie roku 1775. Od razu został tu przyjęty w szeregi Śląskiego Towarzystwa Patriotycznego, protokołował jego zebrania, a ponadto, począwszy od tomu czwartego, był redaktorem i współpracownikiem wydawanych przez nie „Wiadomości Ekonomicznych”. Widząc, że spośród członków towarzystwa hrabia Mattuschka zajmuje się śląskim roślinami, a Zeplichal – minerałami, Börner uznał za konieczne zajęcie się śląską fauną. W towarzystwie swego znakomitego preparatora Dreschera przemierzał zatem targi ryb i dziczyzny i kupował okazy dla tworzonego stopniowo Śląskiego Gabinetu Historii Naturalnej, dla którego obrazy przedstawiające ptaki, owady i inne zwierzęta wykonał Friedrich Gottlob Endler. Prócz gabinetu, w posiadaniu którego w grudniu 1778 roku znajdowało się już 1100 gatunków zwierząt, Börner stworzył też wspaniały opis śląskiej fauny, który ukazał się drukiem w roku 1781 na łamach „Wiadomości Ekonomicznych”.

Ponieważ Mattuschka koncentrował się w swych badaniach botanicznych na roślinach rosnących dziko, Börner postanowił zająć się również botaniką gospodarczą, tj. roślinami, które z różnych względów są uprawiane i wykorzystywane przez człowieka. Do tego celu wykorzystano założony na lichej, piaszczystej glebie wśród wrocławskich fortyfikacji ogród botaniczny Śląskiego Towarzystwa Patriotycznego, którego opis zilustrowany miedziorytem Strachowsky'ego zamieścił w roku 1780 w „Wiadomościach Ekonomicznych”. Już wówczas, mimo niewielkich nakładów i kiepskiej gleby, udało mu się wyhodować w tym ogrodzie 514 gatunków roślin ze wszystkich 24 klas Linneusza.

Dalsze prace zostały przerwane wskutek zmian na stanowiskach ministerialnych. Börner z prawem do pobierania wynagrodzenia został w roku 1786 zwolniony ze stanowiska syndyka, Śląskie Towarzystwo Patriotyczne zostało rozwiązane, a Gabinet Przyrodniczy zakupiony został przez władze Śląska, które przekazały go Akademii Rycerskiej w Legnicy. Ogród botaniczny,

pozbawiony środków, które umożliwiałyby dalsze jego istnienie, popadł w ruinę, zaś w roku 1803 o teren, na którym był założony, jako należący do wrocławskiej twierdzy, upomniał się generał von Tauenzien. Sam Börner resztę swego życia spędził na porządkowaniu swych licznych rękopisów, wśród których znajdowały się prace poświęcone śląskiej faunie, botanice gospodarczej, chemii i meteorologii, a o których szczegółową informację zawarł w swym literackim i politycznym testamencie. Po sprzedaniu niewielkiego majątku Kachel (Stanięce) koło Trzebnicy osiadł we Wrocławiu, gdzie zmarł 13 kwietnia 1807 roku.

Ważniejsze prace:

- 1772-1773 – Die Land- und Stadtwirthschaft nach ihren ersten Grundsätzen. 2 Bde. Halle.
- 1773 – Sämmtliche Kameral-Wissenschaften nach ihren ersten Grundsätzen. Halle.
- 1774 – Sammlungen aus der Naturgeschichte, Oekonomie-, Policei-, Kameral- und Finanz-Wissenschaft. I Theil. Dresden.
- 1779 – Von den mineralischen Wässern. *Oekonom. Nachr.* 7.
- 1781 – Zoologiae Silesiacae prodromus. *Neue Oekonom. Nachr.* 2.
- 1782 – Beschreibung eines neuen Insekts (*Ichneumon murarius*). *Ibid.* 3.
- 1783 – Beiträge zur Geschichte der Witterung und merkwürdiger Naturbegebenheiten in Schlesien, vom 10 Jahrh. bis 1650. *Ibid.* 4.
- 1785 – Der patriotischen Gesellschaft in Schlesien Natur-, Haushaltungs- und Geschichts-Calendar für Schlesien, auf das Jahr 1786. Breslau.
- 1786 – Specimen politicum de origine civitatum et de juribus et obligationibus eorum, qui civitatem constituunt. Vratislaviae.
- 1790 – Erörterung der Frage: Warum ein Land und ein Jahr bald mehr, bald weniger fruchtbar sei? Breslau.
- 1801 – Literarisches und politisches Testament. Breslau.

W rękopisach:

- Die Lehre von den Elementen.
- Versuch eines Systems der Witterungslehre.
- Oekonomische Botanik.
- Naturgeschichte der schlesischen Säugthiere.
- Naturgeschichte der schlesischen Vögel.
- Naturgeschichte der schlesischen Fische, nebst den essbaren Amphibien.
- Arzneykunde der Hausthiere.
- Versuch über das Glück der Menschen und die Mittel, sich desselben theilhaftig zu machen.

Źródła:

- 1807. Lit. Beil. Schl. Prov. Blätt. 45. S. 125-128.
- Pax F. 1921. Die Tierwelt Schlesiens. Jena. S. 3-4.
- Pax F. 1955. Die Zoologische Kenntnis Schlesiens. S. 174.
- Schummel J. G. 1801. Breslauer Almanach für den Anfang des neunzehnten Jahrhunderts. Breslau. S. 66-71.